

Oprettelsen af Langesø birk 1747

Et bidrag til Langesøs historie

Af Åge Fasmer Blomberg

I 1684 overtog Adolph Hans Holsten til Gelskov hovedgården Langesø; hans søn og arving, oberst Godske Ditlev Holsten, var også ejer af Findstrup (Holstenshus), og ved sin død i 1745 efterlod han Findstrup og Langesø til sin søn kammerjunker Adam Christopher Holsten. Af Findstrup gård og gods havde obersten i 1723 oprettet stamhuset Holstenshus, og han forøgede Langesøs bøndergods. Før sin død havde han været optaget af planer om at indlemme Langesø i stamhuset og om at opnå birkerettighed for Langesø gård og gods. I sit testamente pålagde obersten sin søn at sørge for, at disse to ting blev ført ud i livet.

I februar 1747 indsendte Adam Christopher Holsten to memorialer til kongen. Den ene var en ansøgning om kgl. konfirmation på Langesøs „indlemmelse og Combination i og under stamhuset Holstenshus“, den anden var en ansøgning om, at „bemeldte Langesø gaard og gods med à parte birkerettighed ligesom Holstenshus maatte blive benaadet.“ Begge memorialer blev senere sendt til stiftamtmand, greve Christian Rantzau, for at han kunne udtale sig om dem. Hos landstingshøreren bragte stiftamtmanden i erfaring, at ikke alle de formaliteter var iagttaget, som der krævedes efter loven, når Langesø skulle optages i stamhuset. Dette fandt greve Rantzau betænkeligt, især da nogle gamle pantebreve, udstedt af Langesøs forrige ejere, stod åbne i pantebøgerne, men da ansøgningen var i fuld overensstemmelse med oberstens testamente, så ville han ikke indvende videre mod den, og den blev da også bevilget snart efter.

Gik det således nemt med at få Langesø gård og gods optaget i stamhuset Holstenschus, skulle det unægtelig volde større vanskeligheder at få Langesø birketing til at fungere. Det skyldtes ikke stiftamtmanden; greve Rantzau anbefalede birkets oprettelse, men da han forudså, at oprettelsen af Langesø birk ville medføre mindre indkomst for retsbetjentene i Skovby herred, foreslog han, at herredsfogeden og herredsskriveren sammesteds samt deres efterfølgere skulle beskikkes henholdsvis til birkedommer og birkeskriver; i forvejen var deres løn utilstrækkelig, og stiftamtmanden fandt det derfor rimeligt, at retsbetjentene for deres „extraumage skulle nyde af Langesøs nuværende som tilkommende ejer en perpetuum, hvis billigt og taaleligt kunne være paa begge sider“, hvad parterne blev enige om, skulle approberes af kongen.¹⁾ Snart faldt afgørelsen. Et kgl. reskript af 17. marts 1747 billigede i et og alt stiftamtmandens betænkning. Birkeretten blev forundt kammerjunker Holsten, og birkeretten skulle „administreres“ af retsbetjentene i Skovby herred på de af stiftamtmanden anførte vilkår.²⁾

De to retsbetjente var herredsfoged Niels Jacobsen og herredsskriver Jens Frederik Bircherod. Niels Jacobsen var i 1738 blevet herredsfoged i Lunde-Skam og Odense-Skovby herreder, efter at han havde været adjungeret i ca. 12 år. Han var gift med Pelle Marie Mikkelsdatter Bruun og boede i Særslev.³⁾ Jens Frederik Bircherod havde i 1736 meddelt stiftamtmanden, at han var blevet beskikket til herredsskriver i Odense-Skovby herreder samt birkeskriver i Vissenbjerg birk; han boede da i København, hvor hans hustru, Maren Sørensdatter Munch, som han havde ægtet i København d. 27. oktober 1732, nylig var død og havde efterladt ham to små børn.⁴⁾ 1741 var Bircherod også blevet herredsskriver i Lunde-Skam herreder, og den 29. juli samme år ægtede han i Rolfsted degnens søster, Kirsten Andersdatter Resen.⁵⁾ Bircherod boede ligeledes i Særslev, i et hus, som han i 1745 havde fæstet af Langesø for en årlig afgift af 4 rdl.⁶⁾

Såsnart stiftamtmanden havde modtaget det kgl. reskript, sendte han d. 25. marts meddelelse herom til herredsfoged Niels Jacobsen og opfordrede ham til at opsøge kammerjunker Holsten og aftale det fornødne med ham, så sagen hurtigt kunne komme i orden, men det skulle komme til at gå helt anderledes.

Fjorten dage efter meddelte herredsfogeden greve Rantzau, at hverken han eller skriveren i den forløbne tid havde talt ét ord med kammerjunkereren om deres løn eller andet vedrørende birkeretten. Kammerjunker Holsten havde i „langsommelig tid“ ikke været hjemme, men nu forlød det på gården, at han var „ventendes“, og så snart han ankom, ville skriveren og han begive sig til Langesø. Til slut i brevet takkede Niels Jacobsen stiftamtmanden, fordi han havde tænkt på dem. Levebrødet var kun ringe, og siden der var blevet oprettet 3 birker i hans jurisdiktion, var hans embede det ringeste herredsfogedembede i landet; i de 21 år, han havde beklædt embedet, havde han ikke alene måttet sørge for sit eget underhold, men også for sin forgængers, og med et resigneret suk meddelte han, at forgængereren endnu var i live, 89 år gammel.⁷⁾

Midt i april måned kom kammerjunker Holsten til Langesø, og herredsfogeden og Jens Frederik Bircherod tog straks til gården for at forhandle om deres løn. De fandt kammerjunkereren meget uvillig til at drøfte sagen; han påstod, at arbejdet med at „administrere“ birketinget var ganske ringe, og han henviste til Holstenshus, hvor retsbetjentene ikke fik nogen fast årlig løn. Mødet blev resultatløst. Niels Jacobsen kom nogle gange igen, ligesom han også korresponderede om sagen med den unge gods-ejer, der til sidst lod ham forstå, at han ville give ham årlig 20 rdl. og 20 læs brænde for birkedommertjenesten.

Herredsfogeden var rystet over tilbudet og gav udtryk herfor i en skrivelse til stiftamtmanden. Han lagde ikke skjul på, at han i høj grad trængte både til pengene og til brændslet, men af hensyn til sine efterfølgere fandt han det rigtigst at give afslag.

For den betaling, der var tilbudt ham, kunne kammerjunkeren hverken holde en „domestique“ eller staldkarl med kost og løn. Han og skriveren skulle holde ting én gang ugentlig, både sommer og vinter, og de tilbudte 20 rdl. ville næppe nok kunne dække vognlejen.

Formentlig har også kammerjunker Holsten ment, at det var en ringe løn for en ugentlig tingdag året igennem, men dette havde han rigtignok heller ikke tænkt sig; efter kammerjunker Holstens skøn behøvede herredsfogeden kun at komme til birketinget, når han (Holsten) havde sager; forgæves søgte Niels Jacobsen at overbevise ham om, at loven påbød, at birketingene skulle sættes på de anordnede og vedtagne tingdage ikke alene for birkeherrerne, men også for alle andre, der havde noget at gøre der.

Niels Jacobsen meddelte stiftamtmanden, at han fandt, at 50 rdl. årlig for vognleje og umage var en passende betaling og i overensstemmelse med de ord, som anførtes i det kgl. reskript om retsbetjentenes løn, „billigt og taaleligt paa begge sider“. Skriveren havde fået tilbudt 10 rdl. årligt samt et par læs brænde. Niels Jacobsen mente, at obersten havde efterladt sig „så megen vel-signelse af gods og penge“, så kammerjunkeren med familie samt de betjente, „som den sl. oberst mente var nødvendig til driften af stamhuset, rundeligt kunne underholdes deraf“. De 20 læs brænde vurderede herredsfogeden til 5–6 rdl., men da obersten årlig havde givet 10 læs brænde som vederlag for dommerkornet af nogle bøndergårde, der var lagt ind under Langesø hovedgård, så var der i realiteten kun blevet tilbudt ham 10 læs brænde.⁸⁾

Det var nok med nogen ærgrelse, stiftamtmanden hørte om det ringe resultat af herredsfogedens henvendelse til kammerjunker Holsten; han blev nu nødt til at bringe sagen i orden og sendte derfor Niels Jacobsens brev til den unge Holsten og udbad sig en forklaring.

Den kom omgående; allerede d. 12. maj besvarede kammerjunker Holsten brevet og takkede greve Rantzau, fordi han havde

sendt ham herredsfogedens klage. Den havde overrasket ham meget, da han på ingen måde havde villet støde eller fornærme Niels Jacobsen; herredsfogedens utilfredshed med den tilbudte løn samt hans klage havde gjort et sådant indtryk på Adam Christopher Holsten, at han havde overvejet at tilbagelevere „sit birkebrev“ i kancelliet for at slippe for yderligere klagemål. Han havde ved at ansøge om birkerettigheden kun villet efterkomme sin faders vilje. Så snart kongen havde bevilget ham birkerettigheden og bestemt, at rettens betjente i Skovby herred for fremtiden skulle være birkebetjente ved Langesø birk og nyde „perpetuum, hvis billig og taalelig kunne være paa begge sider“, var herredsfogeden og skriveren kommet til ham og havde forlangt henholdsvis 60 og 20 rdl. årlig for deres „à parte umage med rettens administration ved birketinget.“ Han havde tilbudt dem henholdsvis 20 og 10 rdl. samt enhver af dem nogle læs brænde; desuden havde han foreslået at indrette birketinget på et bekvemt sted, så de ikke skulle have over en fjerdingvej dertil, og rejsen til birketinget ville således ikke give dem store bekostninger. Såfremt de stadig mente, at den tilbudte årsløn var for ringe, så ville han blot gøre opmærksom på, at kongen selv ikke gav sin herredsfoged mere end 30 rdl. og skriveren 20 rdl. årlig; han ville derfor ikke lægge så stor en byrde på stamhuset, som herredsfogeden krævede, og såfremt han ikke kunne „komme til accord“ med herredsfogeden, så ville der intet ske, da han fandt det utåleligt for ham og efterkommerne at give mere.⁹⁾

Herredsfoged Niels Jacobsen nøjedes ikke med at besvære sig over kammerjunker Holsten til stiftamtmanden, men sendte samtidig en beretning om det forefaldne til oversekretæren i Danske Kancelli, greve Johan Ludvig Holstein, med anmodning om, at kancelliet ville henstille til kammerjunker Holsten at give birkekommeren årlig 50 rdl. og 20 læs brænde og skriveren 20 rdl. og 10 læs brænde. Dette fik Niels Jacobsen imidlertid intet udaf; et ggl. reskript af 26. maj befalede grev Rantzau at tilvejebringe

en „forening“ mellem kammerjunker Holsten og de to retsbetjente om det årlige vederlag for deres tjeneste ved birkeretten. Det skulle være en „bestandig regel“, og når lønnen var fastsat, skulle den approberes af kongen.¹⁰⁾

Desværre er stiftamtmandens kopibog fra disse år gået tabt, men det fremgår af akterne, at greve Rantzau, inden han modtog det kgl. reskript af 26. maj, havde sendt Niels Jacobsen en kopi eller en ekstrakt af kammerjunker Holstens brev af 12. maj. Følgelig fik stiftamtmanden en ny skrivelse fra herredsfogeden, hvori Niels Jacobsen gjorde opmærksom på, at hverken skriveren eller han forlangte mere end, hvad der var ret og billigt; deres krav kunne ikke, som kammerjunkerens påstod, være byrdefuldt for stamhuset, „da Gud havde velsignet kammerjunkerens med så meget gods“. Den løn, de krævede, „ville ikke formindske hans velstand“, men det ville tværtimod udbrede „hans ære“ at betale de ved stamhuset ansatte betjente en ordentlig løn for deres arbejde. „Saaledes kender da Gud bedst og ikke den, der besidder saa meget af dette verdens gods, hvad 20 rdl. er et helt år igennem for en birkedommer og 10 rdl. for en skriver, især der falder lige saa megen rejse og umage ved denne birketjening som paa de steder, hvor der falder de største fortjenester“, – og „vil det fornemmeligt ikke være den gode Gud mishageligt, at en arbejder nyder sin løn men udi alle haande velsignelser sligt igen kan vederlægge.“ Så vidt Niels Jacobsen vidste, fik en herredsfoged ikke mindre end 30 rdl. og en skriver 20 rdl., og han henviste til, at ifølge Danske Lov 1. Bog 5. kap., artikel 18, skulle en herreds- eller birkefoged nyde en gård på 10 tdr. htk. kvit og frit for landgilde, ægt, arbejde og skat, og skriveren en gård på 6 tdr. htk., hvad der var mere end det af kammerjunker Holsten tilbudte, da Niels Jacobsen vurderede en sådan gård til 70–80 rdl. Herredsfogeden var dog blevet betænkelig ved udsigten til, at birket ikke skulle blive oprettet, og i brevet erklærede han sig villig til at tiltræde og forrette sagerne ved birketinget, såsnart der

var blevet fastsat en tingdag, og protokollerne var blevet anskaffet. Han indrømmede, at det ville være en lettelse for ham, hvis tinget blev sat i Særslev by, men det kunne ikke hjælpe hans efterfølgere, da stedet, han beboede, tilhørte grevskabet Gyldensteen; hvis kongen billigede, at birketinget blev holdt i Særslev, skønt det så kom til at ligge uden for Langesø gods, så var han villig til at modtage kammerjunker Holstens tilbud på 20 rdl. og 20 læs brænde, men han ville også have de 10 læs brænde, han havde nydt fra Langesø i oberstens tid.¹¹⁾

Omtrent samtidig med modtagelsen af Niels Jacobsens brev af 27. maj fik greve Rantzau det omtalte kgl. reskript, der pålagde ham at sørge for oprettelsen af en kontrakt mellem kammerjunker Holsten og de to retsbetjente. Stiftamtmanden sendte derfor en meddelelse til kammerjunkeren om det kgl. reskript og vedlagde herredsfogedens brev af 27. maj. Den unge Holsten forhastede sig ikke, og først efter 3 ugers forløb besvarede han stiftamtmandens brev. I sit brev henviste Adam Christopher Holsten til, at herredsfoged Niels Jacobsen i sin skrivelse til stiftamtmanden af 27. maj havde indrømmet, at kongen ikke gav en herredsfoged og en herredsskriver mere end henholdsvis 30 og 20 rdl. Henvisninger til Danske Lov om, at herredsfogeden og skriveren hver skulle nyde en gård på henholdsvis 10 og 6 tdr. htk., fortolkede Holsten på den måde, at Niels Jacobsen ville „statuere“, at han foruden lønnen på de 30 rdl. årligt også burde have en gård på 10 tdr. htk. I den anledning gjorde han opmærksom på en kgl. resolution til Kammerkollegiet af 5. april 1690, hvorefter fogedgårdenes htk. var blevet reduceret til 8 tdr. htk., og i stedet for en gård var der blevet tillagt herredsfogeden en vis sum penge årlig, nemlig 30 rdl., og skriveren 20 rdl. i stedet for en gård på 6 tdr. htk.; det var derfor „med føje“, han havde tilbudt herredsfogeden for hans „parte umage ved birketinget“ noget mindre, end kongen gav. For nu at få denne fortrædelige sag ud af verden ville han ud over de tilbudte 20 og 10 rdl. give Niels Ja-

cobsen 10 rdl. mere, så han ialt fik 30 rdl., og skriveren kunne få 15 rdl. årlig, men så skulle der heller ikke være tillæg af nogen art, og det skulle være „en bestandig regel“ mellem „os og efterkommere på begge sider“. Hvis herredsfogeden og skriveren kunne gå ind på dette, var det godt, hvis ikke, „skulle de ikke umage sig med at høste, hvor de intet har arbejdet eller sået.“¹²⁾

Efter at have læst kammerjunker Holstens brev fandt greve Rantzau, at der nu var mulighed for at få en kontrakt oprettet om retsbetjentenes løn, og han skrev derfor den 1. juli til Niels Jacobsen og underrettede ham om indholdet af kammerjunkerens brev. Samme dag, som herredsfogeden modtog stiftamtmandens brev, det var mandag d. 3. juli, sendte han et ekspresbrev, da han „nogen tid havde været helt svag“, med en skrivelse til kammerjunker Holsten, hvori han anmodede denne om at fastsætte en dag til forhandling; både skriveren og han var villige til at komme, når det skulle være, for at oprette en kontrakt om lønnen. Da budet fik godsejeren i tale, fik han den mundtlige besked, at herredsfogeden skulle få svar om et par dage.

I den følgende uge ventede Niels Jacobsen stadig at høre fra kammerjunkeren, men ugen gik, uden at denne lod høre fra sig. Den 11. juli rejste herredsskriver Jens Frederik Bircherod ned til Langesø for at tale med stamhusbesidderen. Han gik imidlertid forgæves; gårdens folk meddelte ham, at Adam Christopher Holsten en time før havde forladt Langesø for at rejse til København. Dagen efter underrettede herredsfogeden greve Rantzau om det passerede og bad om hans hjælp, så han foruden de 30 rdl. også kunne nyde de 20 læs brænde, der oprindeligt var tilbudt; for at vise „sin føjelighed“ erklærede Niels Jacobsen sig villig til at give afkald på de 10 læs brænde, han i oberstens tid havde nydt som vederlag for dommerkornet af nogle bøndergårde, der nu dyrkedes under Langesø.¹³⁾

Stiftamtmanden blev irriteret over kammerjunker Holstens op-

træden; han sendte ham derfor d. 15. juli herredsfogedens brev og udbad sig en forklaring, og den fik han efter få dages forløb.

I brevet beklagede kammerjunker Holsten sig over al den ulemghed, som herredsfoged Niels Jacobsen voldte ham; han tilbagesendte herredsfogedens skrivelse til stiftamtmand Rantzau af 12. juli, hvori han havde kunnet læse, at Niels Jacobsen „på en fræk måde ved besked med at gå sandhed forbi for at have noget at skrive om.“ Dernæst meddelte han grev Rantzau, at han dagen før sin afrejse fra Langesø skrev til herredsfogeden for at lade denne vide, at han måtte rejse til København og derfor „ikke længere kunne opholde sig i Fyn“, han havde givet landfiskal Holm ordre til at mødes med herredsfogeden og skriveren og oprette en skriftlig kontrakt med dem om lønnen henholdsvis som birkefoged og som birkeskriver. De to retsbetjente havde gjort bedre i at henvende sig til Holm end „incommodere“ greve Rantzau med ny skrivelse. Kammerjunker Holsten håbede nu inderligt, at herredsfogeden og skriveren ville henvende sig til landfiskalen, så han kunne „befries fra en hob snak. især med herredsfogeden, som falder mig alt for massiv og kedsommelig, når jeg oprigtig skal melde, hvad hjertet tænker.“ Når herredsfogeden i sit brev af 12. juli havde nævnt „nogle ødegårdes grunde, som skulle dyrkes under Langesø,“ og for hvilke oberst Holsten årlig skulle have givet ham 10 læs brænde i stedet for dommerkorn, så vidste herredsfogeden mere end kammerjunkeren, men såfremt Niels Jacobsen kunne bevise, at obersten havde tilsagt ham disse 10 læs brænde, så ville han i „tilbørlig veneration“ for sin fader også yde dette brænde in natura eller i penge, „thi jeg holder det alt for nedrigt at have noget skænket af ham eller nogen af hvad, som med rette skal udredes.“ Til slut skrev Holsten, at lige som han havde „udvirket Hans Majestæts allernaadigste bevilling“ til at oprette Langesø birketing, så kunne han også „aldeles resignere samme beneficium, om jeg sådan fandt for godt, og dersom jeg

udvalgte sådant, skete det ene og alene for herredsfogedens forhold.“¹⁴)

Kammerjunker Holsten gjorde herredsfogeden uret, hvad han dog ikke kunne vide; thi da Niels Jacobsen den 12. juli sendte sit brev til stiftamtmand Christian Rantzau, havde han endnu ikke modtaget kammerjunkerens brev af 10. juli. Det fik han først den 13., da han kom hjem fra Lunde-Skam herredsting. Af frygt for at komme til at stå i dårligt lys skrev han derfor en uges tid efter til stiftamtmanden for at forklare ham, hvad der var sket; i brevet udtrykte han sin forundring over, at folkene på Langesø ikke havde fortalt herredsskriver Bircherod, da han var på gården den 11. juli, at der lå et brev til herredsfogeden fra kammerjunkerens. Niels Jacobsen lod stiftamtmanden forstå, at det var unødvendigt med „prokuratorindvendinger“, thi det ville blot sinke sagen og give Holm lejlighed til at tjene et salær, som „kammerjunker von Holsten med bedre uskadt samvittighed kunne reparere paa vi fattige retsbetjente til daglig og nødtørftig underhold.“¹⁵)

Nu tog greve Rantzau atter affære og beordrede Niels Jacobsen og skriveren til at møde i Odense d. 31. juli. Samtidig fik landfiskal Holm ordre til at indfinde sig medførende en af ham udformet kontrakt; i denne indførte stiftamtmanden nogle ændringer og sendte derpå kontrakten tilbage, for at den kunne blive renskrevet, og Holm skulle derefter lade den gå videre til de to retsbetjente, så de kunne underskrive den.

Efter mødet med landfiskal Holm vendte Niels Jacobsen og skriveren tilbage til Særslev og afventede kontraktens komme, men landfiskal Holm foretog sig intet; efter 5 ugers forløb opgav herredsfogeden at vente længere, og han skrev påny til stiftamtmanden og bad ham „for Guds skyld skaffe en ende paa sagen.“¹⁶) På det tidspunkt var greve Rantzau ikke på Fyn. Dagen efter retsbetjentens møde i Odense med Holm var han rejst til København for at overvære Frederik V.'s kroning. Måske var det stiftamtmandens fraværelse, der sinkede sagen, men formodentlig

nok snarere kammerjunker Holstens utilfredshed med stiftamtmandens rettelser i udkastet til kontrakten. Tiden gik, det blev efterår, og den arme herredsfoged hørte hverken fra stiftamtmand, kammerjunker eller landfiskal.

I sin nød besluttede Niels Jacobsen endnu engang at henvende sig direkte til oversekretæren for Danske Kancelli, greve Johan Ludvig Holstein. I en fælles skrivelse ridsede herredsfogeden og herredsskriveren sagen op for oversekretæren og påviste bl. a., at deres levebrød var væsentlig forringet ved de 3 birker, der i forvejen var i deres jurisdiktioner, nemlig kongens, d. v. s. ryttergodsets, grevskabet Gyldenstens og baroniet Kørups og Einsiedelsborgs (Egebjerggaard), så m. h. t. indkomster var det „den sletteste herredsfoged- og skrivertjeneste i hele landet“. Greve Holstein sendte de to retsbetjentes skrivelse til stiftamtmanden, og bag på brevet anmodede han grev Rantzau om at indsende sin erklæring om sagen.¹⁷⁾

Atter kom der gang i brevskrivningen. Så snart stiftamtmanden havde fået anmodning om at indsende en ny erklæring i sagen, skrev han til kammerjunker Holsten, der stadig befandt sig i København, og bad ham forklare, hvorfor sagen var gået i stå.

Kammerjunker Holsten forstod nu, at sagen hastede, og skrev til stiftamtmanden og takkede for meddelelsen om de to retsbetjentes klage af 4. november til oversekretær, greve Holstein. I brevet slog han fast, at selv om han ikke benyttede sig af tilladelsen til at oprette birketinget, så tabte de to retsbetjente intet derved, da de som retsbetjente i Skovby herred havde nydt og nød alle de rettigheder af Langesø, som loven tillagde deres embeder; „dette er en sandhed, som er unægtelig, og altsaa klager de over et helt skind, som det gamle ordsprog lyder, for at fornøje deres fortrædelige sind“; ved at oprette birketinget havde han ikke villet formindske deres embedsindkomster, tværtimod havde han ved at tillægge dem en årlig løn „qua birkebetjente“ forbedret deres indkomster; at kongens rytterdistrikt, grevskabet Gyldensten og ba-

roniet Kørup og Einsiedelsborg var gået fra herredet, kom ikke ham ved. Han havde ved sin fuldmægtig, Wolrat Holm, tilbudt dem henholdsvis 30 og 15 rdl. mod at underskrive den af Holm oprettede kontrakt, men hertil havde de været uvillige, fordi han deri havde betinget sig den samme ret, „som enhver birkeherre ordinairement har betinget og betinger sig“; for at komme ud af „dette bryderi“ erklærede Adam Christopher Holsten sig villig til at betragte sagen som afsluttet, når de to retsbetjente underskrev „det foreningsbrev, som jeg har ladet projectere“; såfremt de ikke ville acceptere „projectet“, havde han besluttet ikke for øjeblikket at benytte sig af den kgl. bevilling, „siden jeg ikke kan finde mig derudi, at de skal foreskrive mig love, ret lige som birket skulle indrettes til deres besynderlige profit og et sært onus for mig og efterkommere.“ Til slut bad han greve Rantzau sørge for, at hans kontrakt blev taget til følge, „thi paa anden maade kan jeg ikke indgaa nogen forening.“¹⁸⁾ Kammerjunker Holstens brev viser tydeligt, hvor liden lyst han havde til at ansætte herredsfogeden som birkedommer, og at han kun ville gøre det på grundlag af den af Holm oprettede kontrakt. Greve Rantzau opfordrede da også Niels Jacobsen til at gå ind derpå, hvis han ikke ville risikere, at birketinget ikke blev oprettet, og han sendte følgelig herredsfogeden kontrakten til underskrift. Den 25. november kom den atter tilbage, og Niels Jacobsen gjorde da opmærksom på, at den kunne være blevet underskrevet den 31. juli, hvis landfiskal Holm havde renskrevet den „med den paategning, Deres højgrevelige Excellence da med egen haand forfattede.“ Niels Jacobsen gav dog endnu ikke kampen op, men henstillede til greve Rantzaus overvejelse, hvordan kammerjunker Holsten og hans efterkommere på Langesø „kunne befries for den paastaende retsgebyr“, eftersom stiftamtmanden i sin skrivelse af 25. marts havde anført, at det var kongens vilje ved birketingets oprettelse at bevare for retsbetjentene alle de indkomster, som de tilforn havde haft af Langesø gårds gods, det være sig i penge eller

i korn. Niels Jacobsen beklagede, at greve Rantzaus påtegning var udeladt af kontrakten, og bad ham tale hans og Bircherods sag, så de ikke ved bestallingen blev påført bekostninger, endelig bad han stiftamtmanden prøve på at skaffe ham det årlige vederlag for dommerkornet 3 rdl. og 2 mk. eller udvisning i skoven, da kammerjunkeren mundtlig havde lovet ham det.¹⁹⁾

Det gik mod sagens slutning. Den 5. december modtog stiftamtmanden endelig fra begge parter en anmodning om kgl. konfirmation af kontrakten. Ifølge denne skulle herredsfogeden og herredsskriveren fungere henholdsvis som birkedommer og birkeskriver ved Langesø birk for en årlig betaling af 30 rdl. til Niels Jacobsen og 15 rdl. til Jens Frederik Bircherod, og dette skulle også gælde for deres efterfølgere. Desuden skulle herredsfogeden nyde sit sædvanlige dommerkorn, og begge retsbetjentene skulle have de sportler, der tilkom dem, men for de sager, som Langesøs ejere førte ved birketinget eller nødtes til at føre, skulle de ingen betaling have, hvad enten det drejede sig om domme, tingsvidner eller læsning af dokumenter. Herredsretsbetjentene erklærede sig tilfredse med lønnen, men forbeholdt sig, at tinget blev holdt „et vist sted“ bekvemt for dem, og at deres løn blev udbetalt fra den 17. marts at regne.²⁰⁾

Dagen efter indsendte stiftamtmanden kontrakten til kgl. approbation. Han lagde ikke skjul på, at sagen havde været meget vanskelig og havde medført en vidtløftig korrespondance. Kontrakten var, efter hans mening, sådan, at begge parter kunne være tjent dermed, da der syntes at være truffet en billig proportion mellem arbejdet og lønnen, men det skinner dog igennem, at greve Rantzau ikke var helt tilfreds med den løn, retsbetjentene skulle have. Hvad deres forbehold angik, så fandt han det rigtigst, at tinget holdtes i nærheden af deres bopæl, især da lønnen „synes at være hel knap afskaaren“ og utilstrækkelig til at betale for store omkostninger ved vognleje, men da denne bestemmelse om tingsted også skulle gælde efterfølgerne, og da man ikke havde

nogen garanti for, at de kom til at bo samme sted, så kunne man på dette punkt ikke føje retsbetjentene, og han henstillede derfor til kongen, at birketinget holdtes på de steder, der var „billige“ for rettens betjente nu og i fremtiden. Hvis enighed ikke kunne opnås mellem parterne, foreslog han, at han afgjorde sagen. Kravet om lønudbetaling fra 17. marts fandt han urimeligt; retsbetjentene kunne selvfølgelig først få løn fra den dag, da de fik deres bestalling.²¹⁾

Kort efter nytår 1748 kom det kgl. reskript, der bifaldt kontrakten; angående herredsbetjentenes forbehold henholdt det sig til stiftamtmandens udtalelser. Tingstedet skulle være på et sted, der var bekvemt både for rettens betjente og for bønderne. Hvis enighed ikke kunne opnås, skulle, som foreslået af grev Rantzau, han og hans efterfølgere for fremtiden fastsætte sted og tidspunkt, og lønnen skulle først regnes fra bestallingens udstedelse.²²⁾

Greve Rantzau meddelte derefter både herredsfoged Niels Jacobsen og kammerjunker von Holsten indholdet af det kgl. reskript. Herredsfogeden takkede den 13. januar, udbad sig en kopi af reskriptet og erklærede, at der nu intet skulle mangle fra hans og herredsskriverens side vedrørende opfyldelsen af kontrakten.²³⁾ Nogle dage efter indløb der ligeledes brev fra Adam Christopher Holsten til grev Rantzau med en tak for „ekstraktvis“ kommunikation af det kgl. reskript og for stiftamtmandens umage med sagen. Holsten bad nu greve Rantzau befale Niels Jacobsen og Jens Frederik Bircherod at henvende sig til Langesø om bestallingsbreve som birkedommer og birkeskriver ved Langesø birk, samt sende ham „foreningsdokumentet“, der formentlig fandtes hos stiftamtmanden, enten i original eller også en vidimeret genpart, som kunne bevares „til fornøden efterretning ved Langesø i tiden“; endelig ønskede Holsten en genpart af det kgl. reskript af 5. januar 1748.²⁴⁾

Stiftamtmanden opfyldte Adam Christopher Holstens ønske. Herredsretjentene henvendte sig til kammerjunkeren og anmodede

om at få bestallingsbreve som retsbetjente ved Langesø birk, hvad de også fik, og i løbet af foråret bestemte kammerjunker Holsten, at birketinget skulle holdes i Særslev på Odense-Skovby herredstings sædvanlige tingdag, men Niels Jacobsen måtte erklære sig indforstået med kammerjunckerens ret til at flytte tingstedet, hvis han senere skulle finde et bedre og bekvemmeligere sted.²⁵⁾

Hermed var den lange strid endt. I foråret 1748 kunne Niels Jacobsen og Jens Frederik Bircherod begynde deres virksomhed som henholdsvis birkedommer og birkeskriver ved Langesø birk. Birkeskriveren døde d. 13. september 1760 og boede ved sin død stadig i Særslev i det hus, han havde fæstet af Langesø. Samme dag underrettede herredsfoged Niels Jacobsen amtmand Th. Lente Adler om, at herredsskriveren „idag formiddag ved døden er afgang“. Jens Frederik Bircherod efterlod sig en enke, Kirsten Andersdatter Resen, og to børn, „en søn“, skriver Niels Jacobsen, „som har lært sin bog, men vides ikke, hvor han er“, samt en datter på 17 år, der var hjemme. Herredsfogeden undlod ikke at meddele amtmanden, at han havde „den ringeste herredsfoged-tjeneste i landet“, og i henhold til det kgl. reskript af 26. april 1737, hvorved der lovedes indehaverne af „slige små justitsbetjeninge tillæg ved forehavende vaccancer“, anmodede han nu amtmanden om, når han indberettede dødsfaldet til Danske Kancelli, at anbefale ham til at få den ledige skrivertjeneste knyttet til herredsfogedembedet, således som det var tilfældet andre steder, og som eksempel anførte han krigsråd Hedegaard, der var birkedommer og – skriver ved kongens birketing, og herredsfoged Mølmark i Sallinge herred, der havde den største herredsfoged-tjeneste og – indkomst i hele landet og tillige var byfoged og borgmester i Fåborg. Til slut anmodede han om tilladelse til at forrette skrivertjenesten, indtil en ny blev beskikket.²⁶⁾

En uges tid efter skrev amtmand Lente Adeler til Danske Kancelli og underrettede det om herredsskriver Bircherods død,

og om at herredsfoged Niels Jacobsen var blevet konstitueret som skriver, indtil en ny blev beskikket.²⁷⁾ Samme dag meddelte han herredsfogeden, at han samtidig med meddelelsen om Bircherods død til Danske Kancelli havde foreslået det, at skriverembedet i henhold til det kgl. reskript af 26. april 1737 blev tillagt herredsfogedembedet, amtmanden fandt det dog nødvendigt, at Niels Jacobsen indsendte en ansøgning herom. Det hastede ikke med skiftet efter herredsskriveren, da det var tids nok til 30. dagen for dødsfaldet, d. 13. oktober, såfremt enken var kødelig moder til de af herredsskriveren efterladte to børn; amtmanden forventede, at Langesøs ejer „som øvrighed paa hans gods“ ville mene sig berettiget til at behandle skiftet, da den afdøde herredsskriver boede i et hus under Langesø.²⁸⁾

Nogle dage efter modtagelsen af dette brev skrev herredsfoged Niels Jacobsen til amtmanden og meddelte, at han havde indsendt en supplik til kongen om at få det ledige skriverembede, og samtidig gav han Lente Adeler nye oplysninger om Bircherods familieforhold. Sønnen var af første ægteskab, „et vidtløftigt menneske og vides ikke, hvor er, han har, som jeg sidst skrev, lært sin bog, men skal efter sigende være matros.“ Niels Jacobsen var klar over, at kammerherre Adam Christopher Holsten var berettiget til at foretage skifteforretningen, da Bircherod døde i det hus, han havde fæstet af Langesø. Han var dog ikke sikker på, om det kunne „holde stik“, da herredsskriveren var en kgl. betjent. Fuldmægtigen på Langesø vidste godt, at Bircherod var død, men kammerherren havde endnu ikke gjort mine til at ville foretage nogen skiftesamling. Niels Jacobsen ønskede ivrigt at foretage den og pressede på for at få Lente Adeler til at anmode ham om at foretage skiftet på hans vegne. Stervboet var i en „maadelig tilstand“. Såfremt amtmanden var berettiget til at foretage skiftet, og såfremt det var ham til stor ulempe, så fandt Niels Jacobsen, det var hans skyldighed at gøre det, såfremt Lente Adeler befalede ham at registrere og vurdere boet, „da jeg tæn-

ker, saa smaa ting finder sig til rette imellem Deres Excellence og kammerherren.“²⁹⁾

Amtmand Lente Adeler søgte at bremse den ivrige herredsfoged; han skrev til ham, at kammerherre Holsten var den nærmeste til at „afhandle“ skiftet efter den afdøde herredsskriver, da denne havde et hus i fæste på hans gård og var død der, men da kammerherren endnu ikke havde sørget for boets forsegling, hvad der burde være sket, da Bircherod havde efterladt sig „2 kuld børn“, så kunne det se ud, som om Holsten ikke ville „tilholde sig skiftets administration“, og for at al tvivl herom kunne hæves, skulle Niels Jacobsen henvende sig til fogeden på Langesø og høre, om han på herskabets vegne skulle tage sig af skifteforretningen; såfremt denne skulle være fogeden „uvedkommende“, anmodede Lente Adeler herredsfogeden om at registrere og vurdere stervboets effekter, så skiftet kunne blive foretaget.³⁰⁾

Niels Jacobsen gjorde, som amtmanden ønskede; den 3. oktober skrev han til fogeden på Langesø og bad ham om på herskabets vegne „uopholdelig“ at erklære sig, om han ville foretage skiftebehandlingen, og han lod tydelig fogeden forstå, at ellers var han beordret dertil af amtmanden. Nogle dage senere meddelte herredsfogeden Lente Adeler, hvad han havde skrevet til fogeden, som han dog endnu ikke havde hørt fra, og han formodede, at fogeden afventede svar fra København, da kammerherren skulle være der. Samtidig meddelte han amtmanden, at skifteforretningen hurtigt kunne afsluttes, da Bircherods enke havde fået underretning om, at stedsønnen var død. Efter loven skulle skiftet begynde senest 30 dage efter at skriveren var død, altså den 13. oktober; moderen og datteren „ville sikkert let komme til rette.“³¹⁾ Tre dage efter kunne Niels Jacobsen underrette amtmanden om, at fogeden på Langesø, Lind, havde meddelt ham, at kammerherre Holsten ville foretage skifteforretningen.³²⁾

Rygtet om, at Bircherods søn var matros, havde sin rigtighed; det fremgår af den skrivelse af 23. september 1760, hvori kaptajn

Helt og fuldmægtig Guldager meddelte Bircherods familie, at Frederik Christian Bircherod, Bøsseskytte af 1. div. 6. komp. nr. 10 var død på fregatten „Hvide ørn“. ³³⁾ Den 13. oktober 1760 begyndte skiftebehandlingen af boet efter herreds- og birkeskriver Jens Frederik Bircherod. Tilstede var enken og datteren, den 17-årige Johanne Marie Bircherod. Boets effekter blev vurderet til 174 rdl. 12 sk. Først den 19. maj 1761 afsluttedes skifteforretningen, Bircherod havde efterladt sig en del gæld, og enken ønskede derfor effekterne solgt på auktion, hvor de indbragte 185 rdl. 1 mk. 5 sk., men det kunne ikke dække gælden, der var på 186 rdl. 5 mk. 9 sk.

Herredsfoged Niels Jacobsen kom således ikke til at forestå skiftebehandlingen, men havde dog den glæde, at han den 17. oktober blev Bircherods efterfølger som herredsskriver. Den 18. december 1767 fik Niels Jacobsen og hustru Pelle Marie Bruun bevilling på gensidigt testamente; de havde da været gift i nogle og fyrretyve år og var uden livsarvinger. Nogle år efter hjemsogetes Niels Jacobsen af en ildebrand, påsat „af onde mennesker“; han og hans kone reddede sig ud af huset, men alt brændte, så „jeg maatte laane et par bukser og næppe reddede linnedet.“ ³⁴⁾ Hustruen døde i Sørslev d. 21. august 1776 og herredsfogeden den 3. oktober 1783³⁵⁾.

Noter

1. O. A. A. nr. 28a Forestillingsprtk. 1740–48, 1747 22/2.
2. O. A. A. nr. 98 Kgl. Orig. Reskript. 1747–53, 1747 17/3
3. L. A. Retsbetjente før 1919.
4. O. A. A. nr. 184 Breve fra Forskellige 1736–48, Kbhv. 1736 8/8.
5. Se note 3.
6. Baroniet Holstenshus A. Langesø Fæsteprthk. 1699–1844, (1745 1/7).
7. O. A. A. nr. 175 Herreds- og birkefogeders Breve 1740–60, Sørslev 1747 31/3.
8. do., Sørslev 1747 2/5.
9. do., Langesø 1747 12/5.

Oprettelsen af Langesø birk 1747

10. O. A. A. nr. 98 Kgl. Orig. Reskrpt. 1747 26/5.
11. O. A. A. nr. 175 Herreds- og Birkefogeders Breve 1740–60, Sørslev 1747 27/5.
12. do., Holstenschus 1747 23/6.
13. do., Sørslev 1747 12/7.
14. do., Kbhv. 1747 18/7.
15. do., Sørslev 1747 19/7.
16. do., Sørslev 1747 16/8.
17. do., Sørslev 1747 4/11, oversekretærens påskrift dat. d. 14. november.
18. do., Kbhv. 1747 20/11.
19. do., Sørslev 1747 25/11.
20. do., nr. 644¹⁸, bilag til herredsfoged Niels Jacobsens brev til stiftamtmand greve Rantzau, Sørslev 1748 13/1.
21. O. A. A. nr. 28a. Forestillingsprtk, 1740–1748, 1747 6/12.
22. O. A. A. nr. 98 Kgl. Orig. Reskrpt. 1748 5/1.
23. O. A. A. nr. 175 Herreds- og Birkefogedernes Breve 1740–60, Sørslev 1758 13/1.
24. do. Kbhv. 1748 16/1.
25. Baroniet Holstenschus A. Indk. Breve 1735–87 X nr. 236, Sørslev 1748 11/5.
26. O. A. A. nr. 175 Herreds- og Birkefogeders Breve 1740–60, Sørslev, 1760 13/9.
27. O. A. A. nr. 42 Brev og Resolutionsprtk. 1760 f. 49, Lykkesholm 1760 20/9.
28. do. Amtmd. Th. Lente Adeler t. herredsfoged Niels Jacobsen, Lykkesholm 1760 20/9.
29. O. A. A. nr. 175 Herreds- og Birkefogeders Breve 1740–60, Sørslev 1760 24/9.
30. O. A. A. nr. 42 Brev og resolutions prtk. 1760, Lykkesholm 1760 30/9.
31. O. A. A. nr. 175 Herreds- og Birkefogeders Breve 1740–60, Sørslev 1760 8/10.
32. do, Sørslev 1760 11/10.
33. Baroniet Holstenschus A. Langesø Skifteprtk. I 1746–1769, f. 98 ff.
34. do. Skifteprtk 1769–1820.
35. L. A. Retsbetjente før 1919.